

VENIAT CUCULUS

Veniat cuculus je promočním projevem při determinaci (bakalářské promoci) **Martina Kunšova z Prahy**, která se konala **15. července 1400**.

V **Soupise pramenů** (B.–Sp.) č. 35.

Překlad podle edice A. Schmidtové, *Positiones* s. 55–61, komentář s. 224 (pův. edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 71–79).

Rukopis NK Praha, UK, X C 3, neúplně UK, X H 18. Kromě jiného je rekomendace dobrým dokladem představ středověkých autorů o antické literatuře: thema promluvy, *Veniat cuculus*, je incipitem básnické skladby z doby karolinské renesance, autorem je Alkuin; středověk skladbu běžně připisoval Ovidiovi.

At' přijde kukačka *Veniat cuculus*

Za třetí nyní zbývá vychválit pilné úsilí našeho kandidáta, neboť nelze pominout jeho záslužnou námahu. Vždyť pokud by se tomu, kdo se po dlouhou dobu pilně zabýval ctnostmi a studiem, nedostalo zasloužené pochvaly, kdo by ještě ctnosti pěstoval? Znamé přísloví²⁰¹ k tomu říká:

„Zatěžko je mi práce, z níž žádná odměna není,“

a svědčí o tom i Alan ve svých *Přirovnáních*:²⁰²

*„K čemu je orat pole anebo vinici kypřit,
když pole úrodu nedá, z vinice nevzchází mok?“*

201 Walther 14534.

202 Alanus ab Insulis, *Liber parabolarum*, MPL 210, col. 589 D.

Správně tedy mají být patričnou chválou odměňováni za své zásluhy především lidé, kteří se vyznačují půvabem ctností a květem studijního úsilí. Ctnostný člověk se nemá ucházet o poctu dříve, než bude vyzván takovou významnou odměnu přijmout, podobně jako se nikdo nemá sám odříkat významného postavení, pokud není odmítnut; to je důvod, proč jsou ctnostní lidé k přijetí pocty vybízeni, a proč jsou lidé špatní a neslušní kvůli svým chybám odmítáni. Podle Aristotelova výroku v Poetice²⁰³ „*chvála patří dobrým, potupa špatným*“. Také Cassiodorus v páté knize svých listů, v dopise druhém, praví:²⁰⁴ „*Dobré provází chvála, na špatné si lidé stěžují*.“ Všichni ctnostní lidé jsou tedy vyzýváni, aby přijali odměnu, a protože tento náš kandidát, jak prokazují jeho dobré skutky, ctnostný je, vyzýváme jej, aby přijal odměnu. Pro pochvalu jeho zásluh mi přišla na mysl tato slova: „**Ať přijde ten přeslavný pták, kukačka.**“ Tato slova napsal vynikající básník Ovidius ve své knížce, kterou nadepsal „*Kukačka*“.²⁰⁵

Vážení mistři a páni! Těmito slovy, jak je zde podává Ovidius, se obrací Jaro na kukačku: napřed se sice zjara jednoho dne sešli ve stínu pastýři, z nichž dva byli Athus²⁰⁶ a Palemon, kteří chválili kukačku, potom ale přišlo Jaro „*s šatem uvitým z květin*“, a přišla i „*zima, zježená ztuhlými vlasy*“. „*Začali zpívat o kukačce, spor básnický vedli*“ – Jaro totiž kukačku chválilo, zatímco Zima ji haněla. Jaro tedy začalo těmito verši:

*„Chtělo bych, aby kukačka přišla, můj přeslavný ptáček.
Ona je přece vždycky tím hostem, jež vítají všichni,
když zpívá v lese překrásnou píseň svým hrdélkem sladkým.“*

Ale Zima si nepřála, aby kukačka přišla, a tak ji haněla:

*„Kukačku tady nechci: vždyť přináší jen samou nesnáz,
všechno jen kazí a mate: i moře i země se trápí,
všude dochází k bojům a veta je po klidném míru.“*

Tak se kolem kukačky děje cosi pozoruhodného: Jaro ji vítá a chválí, Zima ji odhání a tupí. Ale co kdybychom o tom trochu přemýšleli? Je to spor o kukačku, a Palemon, který sporu předsedá, zamítá věc, již hájila Zima, a chválí a schvaluje věc Jara. Říká: „*Tak Zimo, už toho nechej!*“ Zimě tedy ukládá mlčení a říká, že *kukačka má přijít*, takže svým výrokem dává za pravdu Jaru: když Jaro řeklo „**ať přijde kukačka, můj přeslavný ptáček**“, vítalo kukačku oprávněně.

203 Srv. ALD, Anonymus saec. XIII, Rhetorica I, Translatio vetus; též Translatio Guillelmi z Moerbeke, 1358 b.

204 Cassiodorus, Variarum libri XII, 5, 27.

205 Zde i dále v celé promluvě: Alkuin (Pseudo-Ovidius), s. 271–272.

206 V Alkuinově skladbě Dafnis.

Tato slova mohou posloužit našemu promočnímu aktu. Co jiného je totiž Jaro než studijní píle a co jiného je Zima než nedbalost při studiu? Kukačku – našeho dnešního kandidáta – volá píle a tupí jej nedbalost, s níž nechtěl mít nic společného;²⁰⁷ a když se vedl spor o kukačku, tedy když se konala jeho zkouška, vynáší Palemon, tj. přísná zkouška, rozhodnutí – aby kukačka, přeslavný ptáček, přišel. Řekneš ale: „To je divné, to říkáš člověku ‚Kukačka?‘ Když kukačka, tak kukačka, tedy pták, a tudíž nerozumný.“ Nejprve se může říci, že se tento závěr má popřít, protože ne každá kukačka je pták, neboť vše, co říká „kuku, kuku“ je kukačka, a náš determinant mnohokrát řekl „kuku, kuku“, a je tedy kukačka. Ale já jsem se rozhodl přirovnat jej ke kukačce metaforicky a na základě podobnosti, aby se ukázalo, že je dobrým příkladem ctnosti a má být odměněn, a aby se ukázalo i zlo. Aby byla dobrota posílena a neřesti aby bylo zamezeno.

Tak kukačka volá rolníky k práci, zahání mráz a nečinnost, obléká pole, přináší květy, pastýřům působí radost, buduje domy, krásně zpívá, uděluje léta života; je černé barvy, střední postavy, má ráda křoviny, tělo má hubené, ocas dlouhý, vyhýbá se stínu, oslavuje Slunce. To všechno je zřejmé ze skladbičky „Kukačka“.

<Za prvé:> Což tento náš uchazeč nemá rolníky, tedy studenty, k pilnému studiu? Spolu s Catonem²⁰⁸ přece říká:

*„S učení nepřestaň nikdy: s tvou pílí roste tvá moudrost,
z dlouhých odkladů zřídka potřebné znalosti vzejdou.“*

Za druhé oděl pole svými ctnostmi, znalostmi a dobrými mravy. A zvláště, jakkoli vypadá pokorně, své vlastní pole odívá rozličnými kabáťci s pestrými rukávy a nohy obouvá různými holíčkami a střevíci, jak je známo mně i jeho kolegům. Z toho soudím, buď že se chce o něco ucházet, nebo vypadat jako učenec.

V tom prvním si vzal za příklad kuchaře Martiala,²⁰⁹ který říká:

*„Pélee, v chatrných hadrech je stěží výmluvnost jaká,
přichází ale ráda oděna v nádherný šat.“*

V tom druhém zase Faceta, který říká:²¹⁰

*„Vždy dobře oblečený muž dojem vzdělance dělá,
tohle si všichni myslí, a on je přitom jen hlupák.“*

207 Orig. (obě edice i rukopis): *cui voluit* (místo *noluit*) *consentire* – s níž projevil souhlas (patrně chyba písaře).

208 Catonis Disticha 3, 1.

209 Godefridus of Winchester, Epigrammata 180, 1–2. Jménem římského satirika 2. pol. 1. stol. po Kr. Marka Valeria Martiala byly ve středověku často uváděny gnómičké verše moralistního básníka Gotfrieda z Winchesteru (†1107); srv. Walther 12099a.

210 Walther 33505.

Ale on už několikrát řekl, že se tak obléká z jiného důvodu, a uvádí Faceta:²¹¹

*„Ať jenom kráslí své tělo, že nechce být nikomu pro smích,
přitom však opustit nesmí důstojnost hodnosti své.“*

Za třetí přináší Jaro květy – podle Ovidia:

„Ať nám přinese květy a připraví medové plástve!“

Tato věru už stará kukačka přináší květy vědeckých znalostí a ctností, o nichž praví auctor generalissimus:²¹²

„Trháš-li květy ctností, ty sám pak jak růžička vzkvétáš.“

A Gualter v první knize Alexandreidy²¹³ o těchto dobrých květech říká:

„Koho povznáš ctnost, má víc, než kdyby měl zlato.“

Za čtvrté kukačka působí radost pastýřům, jak říká Ovidius:

„Ona je přece vždycky tím hostem, jež vítají všichni.“

A co tenhle? Copak často nepobaví své učitele? Před delší dobou jsem mu v přednášce četl tento výrok:

*„Je přece v zájmu žáků, když učitel v náladě dobré
zůstává, potom mohou se sami v pohodě učit,“²¹⁴*

a on před mnoha mistry zarecitoval a předvedl Ovidiovy verše z Léků proti lásce:²¹⁵

„Zpívej, jestli máš hlas. Máš ohebné paže? Pak tancuj!“

To je ta kukačka, která působí radost.

Za páté kukačka uděluje léta života: podle pastýřů je to tak, že když začne kukačka kukat a někdo se jí zeptá „Kukačko, kolik let života mi dáš?“, pak, kolikrát kukačka odpoví „kuku, kuku“, tolik let života si ten pastýř, který se ptá, napočítal. A možná z toho důvodu starci, kteří mají před sebou už jen krátký život, málokdy řeknou „kuku“, ale mladí lidé, kteří si přirozeně představují, že budou žít dlouho, často na sebe navzájem kukají – „kuku, kuku!“ K nim patří náš kandidát: když se chtěl napít, říkával velice často „mama, pitu pitu“, nejen „kuku, kuku“.

211 Walther 8495.

212 Frowinus Cracoviensis, Antigameratus, v. 1.

213 Gualterus de Castellione, Alexandreis, I, 19.

214 Radium dotrina (Quinque claves sapientiae), v. 105.

215 Ovidius, Remedia amoris, I, 595, přel. R. Mertlík.

Za šesté je náš uchazeč také černý a hubený jako kukačka, a to je znakem jeho vytrvalosti a umírněnosti, neboť podle druhé knihy Ovidiových Proměn²¹⁶ byl havran původně bílý a pak se změnil v černého, a náš determinant se změnil z nestálého na vytrvalého. Bílí jsou totiž nestálí, jak připomíná Vergilius v Pastýřských zpěvech:²¹⁷ „*Opadá bílý zob, černé borůvky sbírají lidé.*“ Tedy bílé předměty berou za své, nejsou dostatečně trvanlivé, ale černé, stálé, se sbírají, to jest shromažďují, rozuměj do koše naší artistické fakulty.

Namítl bys: „Jsi hubený, a takoví lidé nemají dobrou dispozici.“ A já říkám, že právě oni jsou nejlépe disponováni především k dvojímu, totiž k vědeckému poznání a ke ctnostem, a za třetí k tomu, aby každé dílo dovedli do konce. O tom prvním říká Cato:²¹⁸

„*O funkcích rostlin Hubený autor²¹⁹ ti složil svou báseň*“

– to je ono vědecké poznání. To druhé, totiž že je neprozřetelné být tlustý, ukazuje Horatius, když ve svém sedmém listu vypráví, jak hubený sysel vlezl škvírou do sýpky, nažral se tam obilí a nemohl vylézt. Proto zde básník říká:²²⁰

„...*s plným břichem se marně pokoušel vylézt*“,

ale přítelkyně lasička mu poradila:

„*Chceš-li odtamtud zmizet, pak musíš tou skulinou úzkou
vrátit se hubený tak, jak hubený dostal ses dovnitř.*“

Ukazuje se tedy, že hubenost je prospěšná, jak vidíme u našeho kandidáta. Ovšem aby nevypadal

*aby mu nepadla bota, tak šňůrku sedmkrát sváže;
příliš²²¹ hubeně, kabát si na prsou koudelí vycpe,
když jsou mu holínky velké, vycpe je pořádně slámou.*

Takže ježto je, jak jsem již řekl, hubený, opravdu se podobá kukačce.

Ale někdo řekne: Ty kukačku chválíš a mluvíš jenom o jejích ctnostech, ale potlačuješ a zamlčuješ jakoukoli zmínku o neřestech, které jí připisuje Zima. Odpovídám, že kukaččiny špatné stránky probrat chci, abychom na jejich základě

216 Ovidius, Metamorphoses II, 534.

217 Vergilius, Bucolica 2, 17–18.

218 Catonis Disticha II, Praefatio 3.

219 Nedochovanou didaktickou skladbu o rostlinách a jejich léčebných účincích sepsal v 1. stol. př. Kr. jinak neznámý neoterický básník jménem Macer, jako obecné přídavné jméno znamená tento výraz „hubený“.

220 Horatius, Epistulae I, 7, 29–34, v. 31; s použitím překl. R. Mertlíka.

221 Verše nenalezeny, snad Husovy vlastní.

poznali Martinovu ctnost, neboť dobro se vždy pozná skrze svůj protiklad.²²² Tak tedy kukačka, jak vidíme ve skladbě o kukačce, především ráda spí a je líná. Proto Zima v zápase s Jarem řekla: „*Kukačka ať sem nejde, ať v temné jeskyni dříme.*“ Tato kukačka je náš kandidát, a mluví o něm Galfred ve své Poetice:²²³

„*Víš, jak se loudá lenoch?*“, totiž kukačka Martin.

„*Když ráno ho voláš, je hluchý.*

*A když ho voláš znova a hlasitě na něho křičíš,
vzbudí se, potáhne nosem, a protože trochu se bojí,
přece jen otevře pusou a ‚Co mi chceš?‘, povídá líně.“*

Řekl jsem mu: „*Vstávej a pojď!*“ Odpoví: „*Je noc, a odpočívat mne nechej!*“

„*Ale je den! Vstávej!*“ – „*Panebože, vždyť ustávám... Běž, já jdu za tebou.*“

Ale nejde, ošidil mne.

Řekl jsem: „*Tak nepůjdeš?*“ A on:

„*Šel bych už dávno, nemám však šaty a pořád je hledám,
hledám a nemohu najít.*“ Tak nic. „*Ty, Bireo, znám tě,
honem vstávej! ‚Mistře, už jdu‘ – ale nedošlo k tomu,
jen vrtí hlavou sem tam anebo škrábe si paže,
nebo se protahuje, a takhle dělá, co může,
jen aby získal odklad. Pořád jde – ale jen pusou,
nohama ne. Tak takhle když jde, to nepřijde nikdy.
Nakonec tedy jen z musu se vleče jak nějaká želva.*“

Proto Zima říká: „*Kukačka ať sem nejde, ať v temné jeskyni dříme,*“
ale Jaro kukačku budí: „*Chtělo bych, aby má kukačka přišla, s ní zelená tráva.*“

Ale běda: trochu se bojím, když ti dva, totiž Athus a Palemon, mluví o kukačce. Tihle dva pastýři zpívali kukačce, ovšem zaměníme-li *a* za *i*, bude z Palemona Pilemon, a když přidáme *Pil* k *Athus*, vznikne a ozve se nám složenina „Pilatus“ – Pilát,²²⁴ a to je náš kandidát, kterého tak po pravdě pojmenovali dva pastýři, totiž mluvnický pokažený Palemon a v původní podobě zachovaný Athus. A tak vypadá, že tohoto uchazeče nemáme k přijetí hodnosti vybízet, že jej naopak

222 ALD, Anonymus saec. XII translator Aristotelis, Topica 6, 4, 142 a.

223 Galfredus de Vno Salvo, Poetria Nova, 1166–1180.

224 Srv. Jacobus de Voragine, Legenda aurea, Praha 1998, s. 134: „Byl jednou jeden král, jmenoval se Tyrus, ten svedl dívku zvanou Pila, dceru jednoho mlynáře jménem Atus, a zplodil s ní syna. Pila pak ze svého jména a ze jména svého otce, který se nazýval Atus, složila jedno jméno a novorozenému chlapci dala jméno Pilatus – Pilát“ (přel. V. Bahník) – Iacopo da Varazze, Legenda aurea, ed. G. P. Maggioni, Firenze 1998, sv. 1, s. 348.

máme odmítnout. Avšak poněvadž podle Aristotelova pravidla²²⁵ si máme ze dvou zel zvolit to menší a dobro se k takové volbě nabízí samo, je tedy třeba se přidržet uvedených ctností a dobrých vlastností kukačky, našeho kandidáta, a zvolit právě takovéto dobro. Pročž Jaro neboli naše slavná artistická fakulta v podobě Jara oslovuje jakoby ve tvaru žádosti naši kukačku: „**Ať přijde kukačka, přeslavný ptáček**“, slova, jež jsem Vám, vážení, na začátku lehkovážně předložil.

Tato stručná slova obsahují dvojí: jednak žádací formou²²⁶ vyjádřené pozvání k důstojnému akademickému stupni – „**Ať přijde kukačka**“, jednak zdůvodnění důstojného stupně na základě skutečnosti²²⁷ – „**přeslavný ptáček**“.

Řekl jsem za prvé, že je ve slovech thematu žádací formou vyjádřeno pozvání k důstojnému akademickému stupni – „**Ať přijde kukačka**“. A to po zásluze, neboť podle toho, co zde již bylo řečeno, má kukačku ozdobit mnoho dobrých odznaků, zvláště protože kukačka přináší potravu i radost, jak svědčí Ovidius v „Kukačce“ těmito slovy:

*„V žádném případě, Zimo, se nemůžeš uživit sama,
pokud ti kukačka nedá tu potravu, které je třeba.“*

Jasně tak naznačuje radost a potravu, které kukačka přináší, a ještě navíc říká o čase kukačky Palemon:

*„Dobytěk pastviny má a v polích sladký mír vládne,
znavení najdou odpočinek pod stinnými stromy.“*

A dodává: „*A proto, kukačko milá, sem brzo a rychle už přijdi!*“ – To je tedy v žádací formě vyjádřené pozvání k přijetí důstojného akademického stupně. Tolik o tom prvním.

Řekl jsem za druhé, že je v těch slovech vyjádřeno zdůvodnění důstojného stupně na základě skutečnosti – „**přeslavný ptáček**“. Opravdu, skutečným základem důstojnosti je záře slávy, a to ne krása těla nebo proslulost předků, nýbrž záře ctnosti a vynikajícího nadání. To vede k důstojnosti, jak říká Ovidius v Listech z Pontu:²²⁸

*„Nikoli v bohatství předků a v jejich titulech slavných:
v řádném životě jen velikost člověka je.“*

A dodává:²²⁹ „*Člověka šlechticem dělá slavný a jasný rod ctnosti.*“

225 ALD, Robertus Grosseteste translator seu revisor translationis, Ethica Nicomachea 5, 1131 b.

226 *Invitacio optativa* – optativ je žádací tvar slovesa.

227 *Radicalio effectiva* – skutečný, reálný, účinný základ.

228 Ovidius, Ex Ponto I, 9, 39–40.

229 Walther 17020.

Proto říká Aristoteles ve druhé knize Etiky:²³⁰ „*Pravdou je, že pocta patří pouze dobrému člověku*“, záře ctnosti je tedy základem pro získání důstojnosti.

A náš nastávající bakalář přestil své nadání šestiletým výcvikem a opíral se o ctnosti a počestné mravy, protože je to přeslavný pták a ne pták – havran, který spolu s lenochy kráká „zítrrrra, zítrrrra“²³¹ – budu studovat“, ani to není sup ani líný a tlustý pštros, ani rychle létající vlaštovka (co jedna jaro nedělá²³²). Je to „**přeslavný ptáček**“, kterého volá Jaro slovy našeho tematu:

„**Ať přijde kukačka, můj přeslavný ptáček**“,

a kterého oslavuje Palemon:

„*Ty sladká láska všech lidí a milý i přeslavný ptáčku,
všecko – moře, obloha, země – již na tebe čeká.*“

A na tebe čekala důstojnost, kukačko, tedy Martine,

„*kukačko, milá a krásná, buď zdráva, na věky zdráva*“!

Buď tedy zdrav a přijmi odznaky bakalářské hodnosti, které ti předávám z autority <naší artistické fakulty, abys mohl číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni příslušejí, zde i všude jinde, a to ve jménu svaté a nerozdílné Trojice>.²³³

230 ALD, Robertus Grosseteste translator seu revisor, Guillelmus z Moerbeke translator, *Ethica Nicomachea* 4, 1124 a; *Auctoritates Aristotelis, Auctoritates IIII libri Ethicorum*, č. 69, s. 237.

231 „*Cras, cras.*“

232 ALD, Robertus Grosseteste revisor translationis, *Ethica Nicomachea* 1, 1098 a; *Auctoritates Aristotelis, Auctoritates super primum librum Ethicorum*, č. 11, s. 233, 1098 a.

233 Slova ve špičaté závorce text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, je zde pouhé „*etc.*“, závěr převzat (s úpravou gramatické osoby) ze závěru rekomendace *Studuūt agere* („Snažil se činit“).